

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Український державний університет науки і технологій

**ІНТЕГРОВАНІЙ ОБЛІК
В РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОМУ УПРАВЛІННІ
ПІДПРИЄМСТВОМ**

Колективна монографія

*За загальною редакцією доктора економічних наук,
професора Бобиля В. В.*

Дніпро
Видавець Біла К. О.
2022

УДК 657.05:658.5
І 73

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Українського державного університету науки і технологій
(протокол №6 від 25 квітня 2022 року)*

Авторський колектив:

Пікуліна О. В., Матусевич О. О., Шило Л. А., Дехтяр С. С., Дзюба В. І.

Рецензенти:

Меліхова Т. О. – д-р екон. наук, проф., завідувач кафедри обліку, аналізу, оподаткування та аудиту Інженерного навчально-наукового інституту ім. Ю. М. Потебні Запорізького національного університету;

Джинджоян В. В. – д-р екон. наук, доц., професор кафедри туристичного та готельно-ресторанного бізнесу Дніпровського гуманітарного університету;

Марценюк Л. В. – д-р екон. наук, доц., професор кафедри економіки та менеджменту Українського державного університету науки і технологій

Головний редактор:

Бобиль В. В. – д-р екон. наук, проф., завідувач кафедри обліку і оподаткування Українського державного університету науки і технологій

І 73 Інтегрований облік в ризик-орієнтованому управлінні підприємством :
моногр. / кол. авт. [Пікуліна О. В., Матусевич О. О., Шило Л. А. та ін.] ; за
заг. ред. д-ра екон. наук, проф., В. В. Бобиля. – Дніпро : Видавець Біла К. О.,
2022. – 156 с.

ISBN 978-617-645-478-6

У монографії досліджуються організаційні та прикладні аспекти інтеграції різних видів обліку для потреб управління суб'єктами господарювання.

Теоретичною і методологічною основою узагальнених в монографії результатів досліджень є наукові концепції і теоретичні розробки провідних вітчизняних і закордонних вчених в галузі інтегрованого обліку, економічної безпеки, сфери підприємницьких ризиків, а також внутрішня нормативна база залізничної галузі та чинне законодавство, нормативно-правові акти з питань обліку і складання звітності в тому числі результати досліджень міжнародних професійних організацій бухгалтерів та аудиторів. Монографія розрахована на широке коло науковців, фахівців різних галузей економіки у сфері інтегрованого обліку та економічної безпеки, студентів, аспірантів та викладачів, що цікавляться даною науковою проблематикою.

УДК 657.05:658.5

ISBN 978-617-645-478-6

© Пікуліна О. В., Матусевич О. О., Шило Л. А.,
Дехтяр С. С., Дзюба В. І., 2022

ПЕРЕДМОВА

Діяльність та функціонування підприємств в значній мірі залежать від процесу управління, який сприяє досягненню сформованої мети. При цьому ефективність розвитку, задоволення потреб споживачів, злагодженість роботи всіх структурних одиниць суб'єкта господарювання також є можливими за умови здійснення ефективного управління.

Облікова функція є особливою у всьому циклі управління. Головна задача облікової функції полягає у формуванні уяви про поточну ситуацію на підприємстві, тобто це діяльність менеджменту, пов'язана зі збором і обробкою інформації як щодо підприємства, так і щодо процесу управління ним. Саме ця функція передує здійсненню всіх інших в управлінському циклі.

Бухгалтерський облік як інформаційна система давно вийшов за межі суто констатації фактів господарського життя суб'єкта господарювання. Інтеграція різних видів обліку в поєднанні з аналізом, контролем, бюджетуванням і використання для цього відповідного інформаційного забезпечення та програмних продуктів є нагальною потребою сьогодення. В системі управління підприємством бухгалтерський облік виконує ряд важливих функцій, які дозволяють усунути інформаційні бар'єри між керуючою та керованою системою, а головне раціоналізувати процес прийняття управлінських рішень.

У складі інформаційного забезпечення управління підприємством обліково-аналітична складова є найбільш значущою. А використання новітніх інформаційних технологій дозволяє вирішувати функціональні задачі менеджменту, забезпечуючи тим самим керівників актуальною і своєчасною інформацією про факти господарського життя підприємства та зовнішні фактори впливу. Інтегрована система ведення обліку дозволить мати єдину базу вхідної інформації, що в умовах цифровізації суспільства набуває особливої актуальності.

Коллективна монографія об'єднує напрацювання науково-педагогічних працівників та аспірантів кафедри «Облік і оподаткування» Українського державного університету науки і технологій. У монографії досліджуються організаційні та прикладні аспекти інтеграції різних видів обліку для потреб управління суб'єктами господарювання.

На процес ухвалення управлінських рішень впливає безліч чинників. Ризик є невід'ємною складовою будь-якої сфери діяльності, особливо підприємницької. Стрімкий розвиток цифровізації нашого суспільства впливає на усі можливі сфери діяльності. Інтеграція у світовий простір вимагає застосування уніфікованих підходів до формування звітності в такому форматі, який буде зрозумілий потенційним користувачам з інших країн також. Особливої

актуальності в цьому контексті набуває перевірка такої звітності та можливості її аналітичної інтерпретації.

Перший розділ «Підприємницькі ризики: нові виклики» присвячений систематизації факторів, що спричиняють виникнення підприємницького ризику. В розділі здійснено огляд способів мінімізації податкових ризиків на рівні суб'єкта господарювання, а також систематизовано об'єкти інтелектуальної власності та ризики, пов'язані з використанням таких об'єктів.

У другому розділі «Інтегрований облік: організаційні та прикладні аспекти» акцентовано увагу на управлінських рішеннях, які базуються на аналітичних дослідженнях (зокрема, даних фінансового аналізу). Авторами наголошено, що підвищення ролі як фінансової звітності, так і бухгалтерського обліку в цілому є результатом розширення кола суб'єктів управління підприємством, тобто суб'єктів, які мають право приймати інвестиційні та інші господарські рішення, спираючись на дані фінансової звітності. Аналітичні дослідження також є основою створення механізму економічної безпеки суб'єкта господарювання.

Базовою галуззю досліджень науковців Українського державного університету науки і технологій є залізничний транспорт. Відповідно, у третьому розділі «Облікова політика АТ «Укрзалізниця» в умовах інтеграції та структурних змін: прикладні аспекти» розглядаються нормативно-правові та економічні засади діяльності підприємств, філій, підрозділів залізничної галузі та організації бухгалтерського обліку в них.

Коллективна монографія може бути корисною для науковців, фахівців різних галузей економіки у сфері інтегрованого обліку та економічної безпеки, студентів, аспірантів та викладачів, що цікавляться даною науковою проблематикою.

РОЗДІЛ 1. ПІДПРИЄМНИЦЬКІ РИЗИКИ: НОВІ ВИКЛИКИ

1.1. Податковий ризик як складова підприємницького ризику

Наше сьогоднішнє життя поки є досить нестабільним, невизначеним та повним ризиків, як у соціальній, політичній, економічній, так і у підприємницькій діяльності. Особливо значні корективи внесла пандемія COVID-19. Через яку економіка багатьох країн понесла величезні збитки, а підприємницький сектор зазнав значних кількісних і якісних втрат. Проте, не лише нині, а й повсякчас не виникає сумнівів у актуальності даного дослідження, оскільки ризик є невід'ємною складовою будь-якої сфери діяльності та життя.

В загальному розумінні ризиком вважаємо подію, настання якої призводить до невизначеності. Її слідством стає необхідність вибору оптимального рішення для запобігання відповідних негативних наслідків або для отримання певних позитивних результатів.

Ризик розглядається, зокрема, у трьох взаємозалежних аспектах, які представимо у вигляді рис. 1.

Рис. 1. Аспекти ризику

Джерело: розроблено автором на основі: [1]

Отже, важливим для розуміння ризику є поняття вибору.

Ризик, який завжди пов'язаний з ризикованою ситуацією, виникає лише тоді, коли рішення приймається в умовах невизначеності, невідомості, коли вимагається зробити вибір з кількох варіантів [1].

На нашу думку це визначення не є досить повним і чітким, оскільки не враховує ймовірність позитивного результату від настання ризику. Тому вважаємо доцільним навести визначення Беднарівської О. Р., з яким не можна не погодитись: ризик – це економічне явище, що характеризує ступінь відхилення планових та фактичних показників діяльності підприємства, які могли бути спрогнозованими під час планування з певним рівнем ймовірності. Відхилення можуть бути як позитивними, так і негативними для виробничо-господарської діяльності підприємств [2, С. 10].

Також, однозначно вважаємо визначення ризику І. Т. Балабановим та його однодумцями найбільш повним. Він тлумачить його так, що з економічної точки зору ризик являє собою подію яка може настати, а може й не настати. У разі настання такої події можливі три варіанти підсумкового економічного результату: негативний (програш, втрата, збиток), нульовий та позитивний (виграш, вигода, прибуток) [3, С. 22]. Під нульовим результатом розуміємо ненастання, як програшу, збитку, втрат, так і виграшу, вигоди, прибутку.

В контексті даного дослідження нас цікавлять податкові ризики, які входять до однієї з класифікаційних ознак підприємницького ризику та є підкласифікацією фінансового ризику. Для більшої деталізації розглянемо їх докладніше.

Підприємницький (господарський) ризик є невід'ємним елементом, притаманним ринковій економіці, оскільки ринкові відносини побудовані на готовності ризикувати задля отримання більшої вигоди та уникнення втрат або перевитрат. Його виникнення може бути зумовлено впливом зовнішніх та внутрішніх факторів (рис. 2).

В науковій літературі існує безліч підходів до визначення поняття підприємницького (господарського) ризику. Щоб мати власне розуміння та конкретику, розглянемо, на нашу думку, низку найбільш доцільних із них.

В своїх працях Дж. Кейнс визначав підприємницький ризик як невизначеність одержання очікуваного доходу від вкладення коштів та класифікував його наступним чином:

– ризик підприємця – невизначеність отримання очікуваного прибутку від вкладення коштів;

– ризик кредитора – ризик неповернення кредиту, що включає в себе юридичний ризик (ухилення від повернення кредиту) і кредитний ризик (недостатність забезпечення);

Фактори, що спричиняють виникнення підприємницького ризику	
Зовнішні	Внутрішні
Клімат та стихійні лиха	Об'єктивні
Непередбачувані зміни у зовнішньому та внутрішньому середовищі	Непередбачені зміни у внутрішньогосподарських відносинах
Непередбачувані зміни у міжнародних нормативно-правових актах	Розробка, впровадження нових технологій, способів організації праці
Швидкоплинність та суперечливість законодавчих документів	Стихійні впливи локального характеру
Політична і соціальна нестабільність	Непередбачені зміни в процесі виробництва
Конкуренція, інфляція	Інформаційна обмеженість компанії
Непередбачувані дії органів державної влади	Відсутність служби маркетингу
Непередбачувані зміни в певній галузі	Внутрішньофірмові фінансові проблеми
	Суб'єктивні
	Некомпетентна робота управлінського апарату та інших підрозділів
	Низький рівень підготовки робітників кадрів і фахівців
	Порушення умов договорів з боку партнерів
	Помилки при реалізації ризикових рішень
	Відсутність у персоналу схильності до ризику
	Смерть, хвороба провідних співробітників
	Помилки при прийнятті рішення

Рис. 2. Фактори, що спричиняють виникнення підприємницького ризику
Джерело: систематизовано автором на основі: [4, С. 207; 5]

– ризик зміни цінності грошової одиниці (ризик інфляції) – ймовірність втрати коштів у результаті зміни курсу національної грошової одиниці (ринковий ризик) [6].

Певні доповнення до визначення Дж. Кейнса вніс Боднар О. В. На його думку підприємницький ризик характеризується як небезпека потенційно можливої, ймовірної втрати ресурсів чи недоотримання доходу в порівнянні з варіантом, розрахованим на раціональне використання ресурсів. Іншими словами ризик – це погроза того, що підприємець зазнає втрат у вигляді додаткових витрат, понад передбачені прогнозом, програмою його дій або отримає доходи нижчі за ті, на які він розраховував. Таким чином, зниження величини передбачуваного доходу, так звана упущена вигода, також входить у категорії ризику. При визначенні суті підприємницького ризику необхідно розрізняти поняття: «витрата», «збитки», «втрати». Будь-яка підприємницька діяльність неминуче пов'язана з витратами, втратами, тоді як збитки мають місце при несприятливому збігу обставин, прорахунках і являють собою додаткові витрати понад намічені. Збитки, втрати, як відомо, не плануються заздалегідь, хоча в деяких випадках передбачаються як потенційно можливі [7, С. 84].

Автор Коць О. О. під господарським (підприємницьким) ризиком розуміє ризик, що виникає при будь-яких видах діяльності, пов'язаних з виробництвом продукції (товарів, послуг), їх товарно-грошовою реалізацією, фінансовими операціями, комерцією, здійсненням соціально-економічних і науково-технічних проектів. У цих видах діяльності доводиться мати справу з використанням і обігом матеріальних, трудових, фінансових, інформаційних (інтелектуальних) ресурсів, тому ризик пов'язаний із загрозою повної або часткової втрати цих ресурсів. Під ризиком варто розуміти наслідок дії або бездіяльності, внаслідок якої існує реальна можливість отримання невизначених результатів різного характеру як позитивно, так і негативно впливаючих на фінансово-господарську діяльність підприємства. Управління ризиком дає змогу певною мірою прогнозувати настання ризикової події і вживати заходів до зниження ступеня ризику. Ефективність організації управління ризиком багато в чому визначається класифікацією ризику [8, С. 98].

На думку авторки навчального посібника з ризикології Стешенко О. Д., в економічній літературі відомі чисельні спроби сформулювати теоретичні визначення поняття ризику. Найбільш послідовним теоретичним визначенням підприємницького ризику є твердження, за якими ризик у своїй першооснові є невизначеністю.

Невизначеність ситуації характеризується тим, що вона залежить від багатьох змінних факторів – контрагентів, дії яких неможливо спрогнозувати з прийнятною точністю. Впливає на неї також і відсутність чітко визначених цілей і критеріїв їхнього оцінювання, зміни в суспільних потребах і споживчому попиті, непередбачувана поява нових технологій і техніки, зміна кон'юнктури світового ринку, коригування траєкторії руху економіки з політичної необхідності, непередбачуваність природних явищ тощо.

Під невизначеністю, яка породжує ризик, розуміють ситуацію, коли відсутня інформація стосовно структури та можливих станів об'єкта і навколишнього оточення.

Підприємницький ризик – це ймовірність (загроза) втрати підприємцем частини ресурсів, недоотримання прибутків або поява додаткових витрат внаслідок здійснення господарської діяльності [9, С. 22].

Науковиця Вишнеvsька О. А. у своїх працях також дотримується думки, що поява підприємницьких ризиків зумовлена численними факторами – умовами, які можуть викликати та спричинити невизначеність результатів здійснення господарської діяльності.

Сутність ризику відображає взаємозв'язок і взаємодію основних його аспектів: ймовірність здобуття бажаного результату; можливість настання несприятливих, небажаних наслідків у процесі вибору альтернативи та її

реалізації; ймовірність відхилення від обраної мети чи невпевненість у її досягненні. Таким чином, ключовою рисою ризику є його ймовірнісна природа [10, С. 233].

Як і будь-яке економічне явище, підприємницький ризик має властиві лише йому ознаки, які можна сформулювати на основі вищенаведеного матеріалу, а саме:

По-перше: нульовий рівень ризику унеможлиблює ведення будь-якої підприємницької діяльності.

По-друге: отриманий у більшості підприємницьких ситуацій ефект, пояснюється лише наявністю ризика.

По-третє: намагання утримувати рівень ризику на мінімумі рівносильне відмові від користування певною частиною наявних ресурсів.

Визначивши поняття ризику, основні аспекти, фактори, що спричиняють появу підприємницького ризику та ознаки, доцільно виявити наслідки його настання.

Розглядаючи сутність та природу ризику необхідно вкотре зацентувати увагу на тому, що ймовірний ризик може призвести не лише до різного роду витрат або втрат, а й мати позитивний результат у вигляді будь-яких надбань або прибутків. Представимо наглядно наслідки настання ризику, зокрема підприємницького (господарського), у вигляді табл. 1.

Таблиця 1

Позитивні та негативні наслідки настання підприємницького ризику

Наслідки настання підприємницького ризику	
Негативні	Позитивні
1	2
Складність у побудові перспективних планів оптимізації господарської діяльності	Під час прогнозування та реалізації планів, ризик може сприяти отриманню додаткових вигід
Загроза виникнення професійних конфліктів серед персоналу задіяного в процесі планування та прогнозування	Стимуляція розвитку творчого та креативного мислення персоналу відділу планування та прогнозування
Виникнення потреби в залученні додаткових матеріальних, трудових, енергетичних, інформаційних або фінансових ресурсів	Причина набуття персоналом постійного практичного досвіду та навчання в процесі настання ймовірного ризику
Для не схильного ризикувати планового персоналу, ризик слугує додатковим фактором впевненості у відсутності необхідності ризикувати	Ризик є інструментом стимулювання функцій планування та прогнозування
Ризик сприяє негативному відхиленню фактичних показників від планових	Ризик є мотиваційним фактором для підвищення підприємством конкурентоспроможності

Продовження табл. 1

1	2
Загострення психологічної ситуації серед працівників підприємства	Для схильного ризикувати планового персоналу, ризик слугує стимулом
Виникнення додаткових витрат, пов'язаних із необхідністю пошуку альтернативних засобів уникнення або зменшення наслідків настання ризику	Ризик викликає необхідність побудови перспективних, поточних та оперативних планів, які б відрізнялися адаптованістю та гнучкістю
Поява складнощів у формуванні та розробці внутрішніх норм та стандартів	Необхідність застосування підходів, заснованих на досвіді та інтуїтивних засадах

Виходячи з проаналізованих публікацій по проблематиці, на нашу думку доцільно систематизувати та уточнити поняття підприємницького ризику. Отже, підприємницький ризик – це сукупність зовнішніх та внутрішніх факторів і чинників господарської діяльності компанії, що спричиняють певну невизначеність, яка ставить підприємство перед вибором, кінцевим результатом якого може стати, як втрата, так і вигода. Підсумок залежить від професійності, набутих навичок та досвіду персоналу, а також його готовності ризикувати або навпаки утриматись від ризику.

Як було зазначено вище, податковий ризик є підкласифікацією фінансового ризику. Тому наступним етапом дослідження стане саме фінансовий ризик.

Вважаємо за необхідне зазначити, що, аналізуючи склад ймовірних негативних наслідків, які можуть виникнути в процесі діяльності господарюючого суб'єкта, можна дійти висновку про необхідність їх розмежування на дві групи: матеріальні втрати, в т. ч. фінансові (збитки, недоотримання доходів, прибутку, зростання витрат тощо), а також настання будь-яких негативних подій, наслідків, дій, в тому числі правового, соціального, психологічного та іншого характеру. Вищенаведене дає змогу стверджувати: оскільки податки, як теоретична абстракція, належать, насамперед, до економічної сфери діяльності держави, яка з їх допомогою формує свої централізовані фонди фінансових ресурсів, а також господарюючих суб'єктів, котрі виступають у ролі платників до вказаних фондів, то видається правомірним у базовому відношенні зараховувати податкові ризики до групи економічних ризиків. Також, оскільки податковий ризик суб'єкта підприємницької діяльності є за своєю природою складним і поліаспектним явищем, то його необхідно розглядати з економічної, правової та соціально-етичної точок зору. Насамперед, вважаємо, що, окрім віднесення до категорії ризиків, пов'язаних з економічними процесами суб'єкта господарювання, податкові ризики одночасно є різновидом фінансових ризиків, бо впливають із податкових операцій, які мають фінансову природу [11, С. 100].

Управління фінансовими ризиками здійснюється на всіх рівнях підприємства, тим самим охоплюючи всі напрямки діяльності, ставить перед собою мету забезпечити фінансову стійкість і підвищити результативність його діяльності.

Фінансовий ризик має динамічний характер, який змінює свій кількісний рівень під впливом багатьох чинників, незалежно від стадії функціонування підприємства. На його рівень можна і треба впливати.

Тому, досліджуючи фінансовий ризик як одну з найбільш складних складових процесу господарювання, неодмінно потрібно виділити його основні характерні ознаки, з систематизованим та вичерпним переліком яких погоджуємося з дослідником в цій сфері О. В. Орликом [12, С. 220]:

Економічна природа. Прояву фінансового ризику притаманна економічна природа діяльності господарюючого суб'єкта, він безпосередньо пов'язаний із формуванням прибутку підприємства та підпорядкований імовірності настання фінансових втрат.

Об'єктивність прояву. Наявність на підприємстві вірогідності настання фінансового ризику є само собою зрозумілим фактом, оскільки ведення підприємницької діяльності завжди супроводжується ризиковими подіями та ситуаціями, підсумок яких залежать від правильності прийняття управлінських рішень, що й підтверджує його об'єктивність.

Вірогідність реалізації. Фінансовий ризик – це поняття, яке має на увазі постійність існування, лише з поправкою на те, що має різний ступінь прояву та результат, а також може проявитися зараз або пізніше. Тобто вірогідність реалізації фінансового ризику полягає в тому, що в певний момент часу він може настати, а може й ні.

Вірогідність досягнення мети. У звичайних умовах підприємець може досить точно прорахувати шанси досягнення поставленої мети. Однак із настанням невизначеності або ж ризикової події чи ситуації, досягнення визначеної цілі ставиться під сумнів, оскільки сукупність об'єктивних і суб'єктивних, зовнішніх та внутрішніх факторів, що впливають на кінцевий результат (мету), може суттєво викривляти дані, необхідні для прийняття рішень, направлених на досягнення запланованої мети.

Невизначеність наслідків (подій). Фінансовий ризик має двоїстий характер наслідків. Він може призвести як до негативних наслідків (фінансові втрати), так і до позитивних (додаткові вигоди), що суттєво залежить від рівня ризику та професійності персоналу під час прийняття управлінських рішень.

Очікувана несприятливість наслідків. Попри те, що результати фінансового ризику можуть бути як негативними, так і позитивними, це не змінює той факт,

що в будь-якому разі він вимірюється ступенем настання ймовірних негативних наслідків.

Динамічність (змінність) рівня. Динамічність фінансових ризиків зумовлена великою кількістю обставин. Перш за все це ступінь впливу макро- та мікросередовища на суб'єкт господарювання, оскільки чим вища динамічність змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі підприємства, тим більше динаміка впливу таких факторів. Крім цього динамічність залежить від галузі, від виду фінансово-господарської діяльності та тривалості фінансової операції.

Дія в умовах вибору. З настанням невизначеності або ризикової ситуації перед підприємством неодмінно постає вибір, від якого залежить результат, внаслідок прийняття того чи іншого управлінського рішення. Тобто в умовах наявності вибору, необхідно діяти (приймати рішення) задля максимально прийняттого підсумку.

Альтернативність вибору. Саме поняття ризику вже має на увазі альтернативу, тобто вибір одного варіанту, який виключає всі інші можливі варіанти. У даному випадку найчастіше існує дві альтернативи, або ризикувати, або ж відмовитись. Проте в будь-якому випадку є свої плюси та мінуси, які необхідно зважити перш ніж приймати рішення.

Цілеспрямована дія. Кожен суб'єкт господарювання при прийнятті рішення йти на ризик, обов'язково переслідує певну мету, частіше за все – отримання фінансової вигоди. Тому при настанні ризикової фінансової ситуації, підприємець приймає цілеспрямовані дії.

Суб'єктивність оцінки. Поруч з ознакою об'єктивності прояву, фінансовий ризик наділений і ознакою суб'єктивності оцінки. Така, на перший погляд, неоднозначність викликана людським фактором, що обумовлюється професійністю та досвідом персоналу, підготовкою твердої доказової бази, достовірністю наявної інформації та правильністю її трактування під час оцінки ризику.

Дослідження факторів, що впливають на рівень ризиків, має на меті виявити рівень керованості окремими видами ризиків, а також визначити шляхи можливої нейтралізації їх негативних наслідків.

При аналізі фінансового ризику визначаються фактори ризику, які можна класифікувати за категоріями і ознаками (рис. 3).

Зовнішніми чинниками є фактори, що визначають рівень ризикованості господарської діяльності і багато в чому несприятливо позначаються на результатах підприємницької активності.

До внутрішніх чинників віднесемо такі основні: некомпетентність, відсутність досвіду, знань і оперативної ділової активності, авантюризм,

надмірна довірливість в стосунках з партнерами, прагнення миттєвої вигоди на шкоду розвитку тощо.

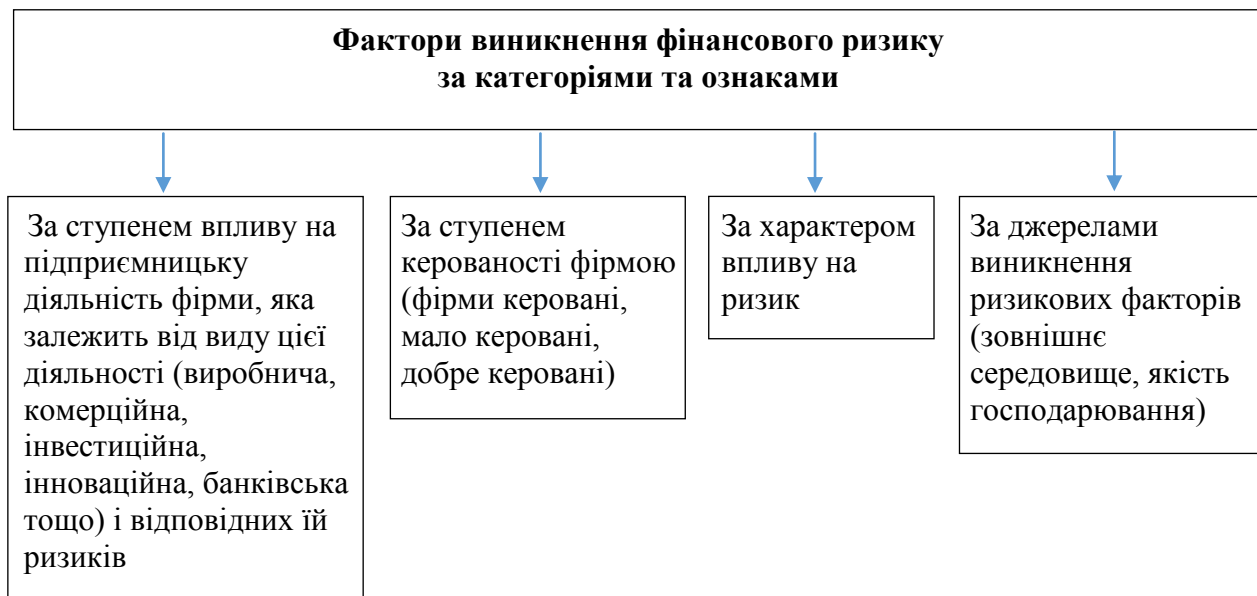

Рис. 3. Фактори виникнення фінансового ризику

Більш жорсткий і непередбачуваний фактор – невизначеність векторів економічної реформи. Держава наразі веде таку фінансову, кредитну, валютну, структурну політику, що здатна поставити на грань банкрутства будь-якого, навіть найкваліфікованішого підприємця. Врахувати всі ризикові фактори неможливо, але цілком реально виділити головні з них за результатами впливу на той чи інший вид підприємницької діяльності.

Для ефективного керування ризиками на підприємстві необхідно чітко розуміти який ефект обумовлює ту або іншу ризикову обставину, який вплив вона має на результат та яка вірогідність її настання.

Розподіл факторів ризику на внутрішні і зовнішні має важливе значення для оцінки ризиків і їх мінімізації. Як правило, зовнішні фактори менше піддаються аналізу і впливу з боку економічного суб'єкта, ніж внутрішні.

Фактори ризику по можливості впливу на них з боку економічного суб'єкта можна розділити на 3 групи: нерегульовані, слабо регульовані, умовно регульовані (табл. 2).

Наведені вище чинники виникнення ризику вже добре вивчені та детально представлені в науковій літературі. На нашу думку необхідно приділити більше уваги фактору часу, а особливо – фактору оподаткування.

Облік фактору часу при економічних розрахунках обумовлений тим, що при оцінці економічної ефективності прийнятих рішень як вигоди, так і витрати

можуть бути розподілені в часі. Дуже часто виникає необхідність врахування фактору часу при визначенні капітальних вкладень і витрат, пов'язаних з проектуванням, створенням і експлуатацією нової техніки і прогресивних технологій.

Таблиця 2

Фактори ризику за можливістю впливу на них з боку економічного суб'єкта

Фактори ризику	Характеристика
Нерегульовані	Зовнішні фактори, які є відображенням природного і соціально-економічного середовища функціонування підприємства.
Слабо регульовані	Вся решта зовнішніх факторів.
Умовно регульовані	Внутрішнє середовище підприємства досить непогано піддається управлінню, але повністю елемент невизначеності виключити не можна і тут. Тому внутрішні фактори ризику визначаються як умовно регульовані.

Вплив фактору часу слід враховувати, виходячи з двох точок зору:

- через наявність інфляційних процесів, пов'язаних зі знеціненням грошей, необхідно враховувати купівельну спроможність грошей, яка є різною в різні моменти часу при рівній номінальній вартості;

- через звернення грошових коштів у вигляді капіталу і отримання доходу з обороту, оскільки один і той самий капітал, який має велику швидкість обороту, забезпечить більшу величину доходу.

Слід зазначити, що фактор часу посилює дію фактору невизначеності [13].

Ще одним потужним фактором, що впливає на рівень фінансового ризику, є фактор оподаткування в ринковій рівновазі. Цей фактор слід віднести до категорії некерованих зовнішніх факторів.

Найчастіше зміна розмірів податків викликає зміну в попиті. Якщо податок зменшується, то підприємцю вигідніше знижувати ціну, оскільки це сприятиме збільшенню попиту і як наслідок – збільшення виручки.

В умовах ринкової економіки податкові ставки і пільги досить часто піддаються коригуванню. На жаль, ці коригування не містять необхідних науково обґрунтованих рішень. Тому до змін і доповнень, внесених до податкових ставок і пільг, на підприємствах, об'єднаннях і в організаціях ставляться негативно. Реалізація змін і доповнень податкових ставок і пільг на практиці незадовільна.

Попит на товар і пропозиція як значущі фактори, що вимірюють ризик, залежать від цін та доходів споживачів. Тому при аналізі змін рівня ризику може виникнути необхідність дослідження залежності інтенсивності, зростання або зниження пропозиції і попиту від зміни інших факторів.

Проте, перш ніж перейти до дослідження впливу податкових ризиків на господарюючі суб'єкти та наслідків їх настання, необхідно більш детально ознайомитися з поняттям податкового ризику.

Перш за все зацентруємо увагу на визначенні податкового ризику, поданого у найголовнішому кодифікованому законі, що регулює відносини у сфері справляння податків і зборів – Податковому кодексі України, який містить наступне тлумачення цього поняття: ризик – це ймовірність недекларування (неповного декларування) платником податків податкових зобов'язань, невиконання платником податків іншого законодавства, контроль за яким покладено на органи державної податкової служби [14].

Досить широким та точним вважаємо визначення поняття податкового ризику суб'єкта підприємницької діяльності науковців Десятюк О. та Канюк В., які відносять його до різновиду фінансового ризику, який виникає під час виконання суб'єктом господарювання обов'язків платника податків і який має суб'єктивно-об'єктивну природу виникнення. Вони наголошують, що податковий ризик – це безперервна ймовірність настання фінансових, процесуально-правових, соціальних та інших наслідків в процесі оподаткування. Вони характеризуються невизначеністю та можуть проявлятися у вигляді певних втрат (збитків, невикористаних можливостей, упущеної вигоди), а також у вигляді можливості отримання додаткової вигоди (доходу, прибутку, економії витрат, додаткових можливостей). Це відбувається внаслідок негативних або позитивних відхилень від планових цілей податкової діяльності господарюючого суб'єкта [11, С. 107].

На думку Євтушенко Н. О. податковий ризик є одним із різновидів економічного ризику має всі його ознаки: конфліктність, всеохоплюваність, імовірність, невизначеність та альтернативність. Автор вважає, що податковий ризик, як і економічний ризик, доцільно визначати як вартісний вимір результатів діяльності людського капіталу в умовах невизначеності та недосконалості інформаційного забезпечення, що в свою чергу спричиняє порушення у фінансових потоках, які призводять до ризикових подій [15, С. 71].

Науковці Нехай В. А. та Гнедіна К. В. внесли деякі доречні уточнення, які полягають в наступному: до негативних наслідків настання податкових ризиків вони відносять не лише прямі фінансові втрати, фінансові санкції, а й недосягнення цілей визначених податковою політикою підприємства. Та на рахунок цього пропонують визначати податковий ризик для суб'єктів господарювання, як ймовірність втрат, спричинена невизначеністю і конфліктністю податкової сфери та можливістю виникнення негативних наслідків у процесі прийняття управлінських рішень щодо реалізації податкової політики підприємства. А також зазначають, що ефективна стратегія поведінки в умовах

ризиком дає змогу виявляти схильність до ризиків, аналізувати та оцінювати їх, обирати і застосовувати адекватні методи управління ними, здійснювати оперативний контроль, що забезпечить суб'єктам господарювання досягнення поставлених цілей з найменшими втратами [16, С. 134].

Погоджуємось з думкою авторки Коломієць Г. про те, що ризик об'єктивно є неминучим елементом прийняття будь-якого управлінського рішення, яка обґрунтовує це тим, що невизначеність – досить часто є однією з характерних умов господарювання. При цьому акцентує увагу на ефективності й обґрунтованості лише тих управлінських рішень, які співвідносяться з припустимим рівнем ризику, обумовленим по кожній трансакції окремо, що виключає втрати катастрофічного характеру.

Авторка також відзначає, що податкові ризики належать до категорії спекулятивних ризиків. Аргументує вона це тим, що їх наслідки можуть обернутися не тільки у вигляді втрат, але й у вигляді позитивних результатів. Цей процес, в свою чергу, має двоїстий характер. Для наочності науковиця наводить приклад: 1) законодавче пом'якшення умов оподаткування спричиняє скорочення податкового навантаження, збільшення прибутку і грошового потоку для платника податку, зменшення податкових порушень і, як наслідок, зменшення податкових надходжень до державного бюджету; 2) в той же час, якщо для платників податків зростання рівня податкового навантаження чи фінансові втрати, пов'язані з порушенням податкового законодавства, призводять до зниження фінансових ресурсів і майнового потенціалу, то, в такому випадку, для держави податковий ризик полягає в зменшенні надходження податків як джерела формування бюджету [17, С. 27].

У своїх дослідженнях Мельничук Г. С. та Дзецько Я. Ю. визначають податковий ризик як економічну категорію, яка відображає певну невизначеність, що присутня в діяльності суб'єкта господарювання або держави стосовно стабільності податкової політики, а також можливість відхилень від запланованих податкових надходжень до державного та місцевих бюджетів унаслідок ухилення від сплати податків чи порушення податкового законодавства. Отже, поняття «податковий ризик» щодо суб'єктів податкових відносин прийнято поділяти на податковий ризик платника податків та податковий ризик держави [18, С. 207]. Податковий ризик платника податків пов'язують зі змінами податкового законодавства, зміною податкових ставок, низькою кваліфікацією кадрів, недостовірністю даних при прийнятті управлінських рішень, сплата штрафів, пені, неустойок тощо. Що ж стосується податкового ризику держави, то він обумовлений недофінансуванням потреб держави за рахунок негативного відхилення фактичних податкових надходжень від планових, причинами чого є ухилення платників податків від сплати,

недосконалість механізму проведення контролюючими органами держави обліку платників податків, недосконалість організації перевірки звітності та перерахування податків до бюджету та інше.

Більш наочно перелік податкових ризиків держави та платників податків представлені на рис. 4.

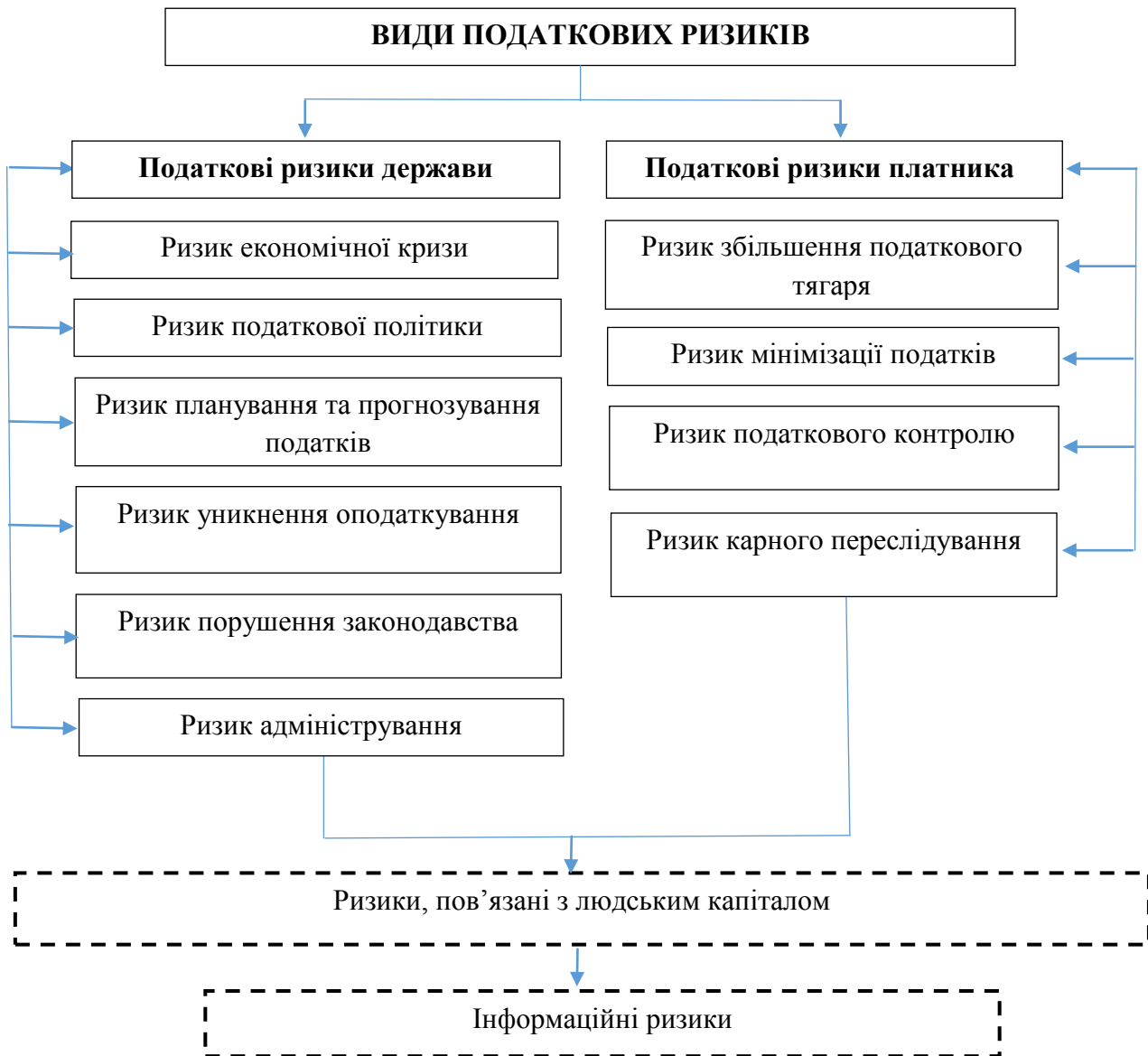

Рис. 4. Види податкових ризиків

Джерело: [15, С. 74]

Податкові ризики породжені об'єктивною наявністю невизначеності та конфліктності інтересів учасників процесу розподілу створеного валового продукту – держави в особі відповідних уповноважених органів, які вилучають частку цього продукту у вигляді податкових платежів, та домогосподарств і підприємницьких структур, котрі виступають у ролі платників податків.

Контролюючі органи, відстоюючи державницьку позицію, прагнуть не тільки забезпечити ритмічне і повне виконання планів формування централізованих фондів фінансових ресурсів, а й за можливості знайти способи мобілізації до цих фондів додаткових коштів. Тоді як платники податків – домогосподарства та фірми, які безпосередньо створюють первинний продукт у формі матеріальних і нематеріальних благ, намагаються мінімізувати податковий тягар у вигляді фіскальних платежів як законними, так і нелегальними методами. Саме різні цілі та кардинально протилежні інтереси згаданих учасників процесу оподаткування є однією з основних причин різноманітності трактувань сутності податкового ризику з боку науковців, адже вони можуть його аналізувати як з точки зору держави, так і платників податків (фізичних та юридичних осіб) [11, С. 101].

Оскільки наше дослідження присвячене податковому ризику як складової підприємницького ризику та не спрямоване на окремий розгляд податкового ризику держави та податкового ризику платника податків, тому зупинимось докладніше на ризиках, притаманних платникам податків.

Отже, зупинимо свою увагу на ризиках платників податків, представлених на рис. 4, охарактеризувавши кожен із них:

Ризик збільшення податкового тягара – це ризик властивий економічним проектам тривалого характеру, таким як нові підприємства, інвестиції в нерухомість і обладнання, довгострокові кредити. Це ризик появи нових податків, зростання ставок діючих податків, скасування податкових пільг, збільшення розмірів штрафів та запровадження нових санкцій за порушення податкового законодавства, які збільшують податковий тиск на платника податків. До ризиків посилення податкового навантаження можна віднести зростання податкових баз як унаслідок зміни методології їх обчислення, так і у зв'язку з розширенням обсягів та сфер господарської діяльності. Як правило, ризики посилення податкового навантаження пов'язують із діяльністю держави, але й непродумана податкова політика суб'єкта господарювання також може призвести до посилення податкового навантаження.

Ризики посилення податкового навантаження найбільш болючі насамперед для великих компаній, інвестиційних, венчурних, оскільки їм складніше перебудуватися і вжити адекватних заходів щодо зниження ризиків у зовнішньому податковому середовищі, що змінилося.

Ризик мінімізації податків – ризик, що істотно залежить від рівня активності платника податків щодо мінімізації податків. Так, використання будь-яких агресивних схем мінімізації податкових платежів збільшує цей ризик, відсутність таких схем ризик – знижує. У законслухняного платника податків податкові ризики досить невеликі і скоріше зводяться до можливості появи та виявлення податковими органами випадкових помилок податкового обліку. У платника

податків, який робить активні дії щодо мінімізації податків, ризик податкового контролю істотно зростає, оскільки податкові схеми можуть виходити за межі правового поля.

Ризик податкового контролю – сукупність можливих прямих втрат (збитків) платника податків при податковому контролі, включаючи стягнення недоїмок та штрафів, а також можливі витрати на врегулювання негативної ситуації. Іншими словами ризиком податкового контролю можна вважати виникнення санкцій та втрат через нехтування платниками податків законодавчих податкових актів.

Ризик карного переслідування – це ризик, обумовлений тим, що для керівників, головних бухгалтерів організацій – платників податків, що порушують податкове законодавство, існує можливість порушення кримінальної справи та притягнення до кримінальної відповідальності. Крім кримінальної відповідальності, у платників податків можуть виникнути суттєві додаткові фінансові втрати під час кримінального переслідування з податкових підстав. До таких витрат відносяться, наприклад, витрати на кваліфікований супровід у суді, витрати, пов'язані з відволіканням обвинуваченої у правопорушенні особи від робочого процесу, оплата послуг працівника, який тимчасово замінює відсутнього тощо.

Як і будь-який економічний елемент, податковий ризик має властиві лише йому характерні ознаки, які представлені на рис. 5.

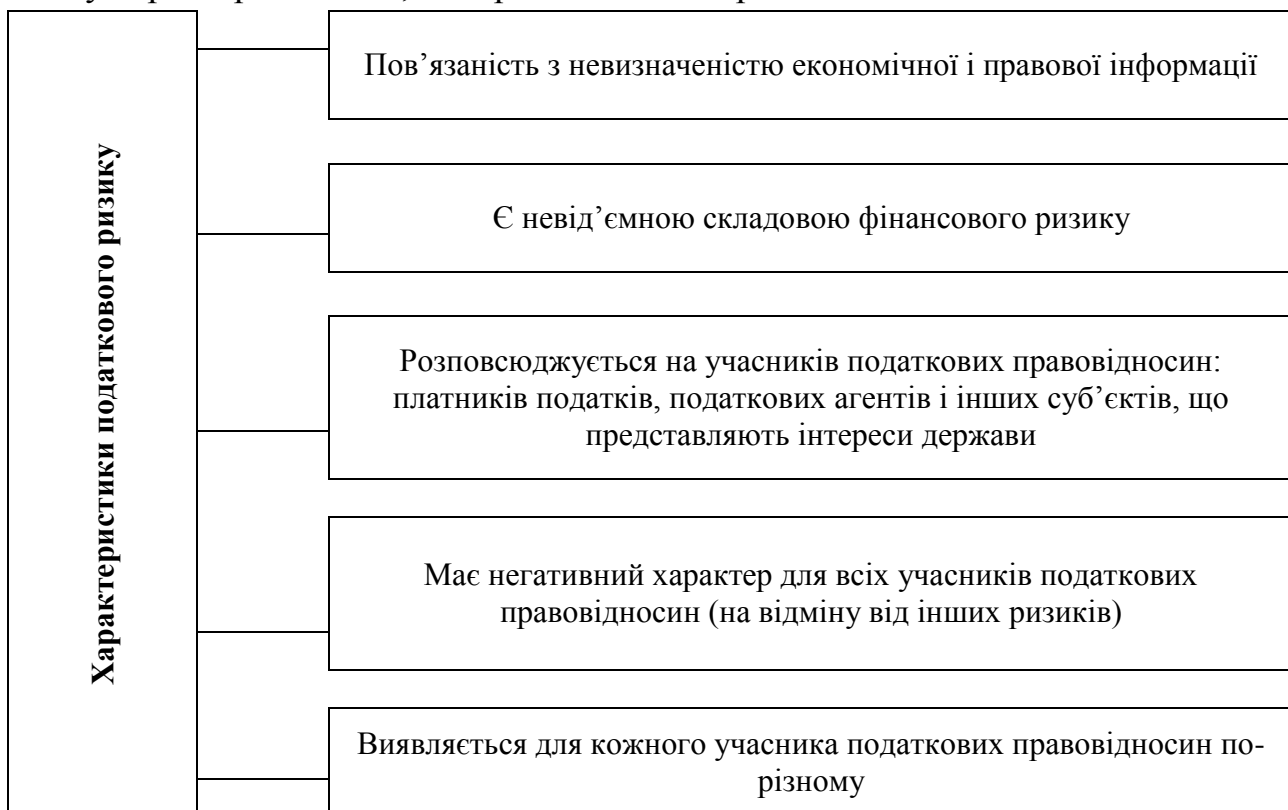

Рис. 5. Основні характеристики податкового ризику

Джерело: складено автором на основі: [19, С. 240]

Окресливши види податкових ризиків та їх характерні ознаки, необхідно визначити джерела їх виникнення. Підприємство в своїй діяльності щодня піддається впливу як зовнішнього, так і внутрішнього середовища. Це змушує керівництво підприємства та його персонал підлаштовуватись під цей вплив та, у разі очікування негативних наслідків, вишукувати способи його уникнення або мінімізації.

Зупинимось на джерелах виникнення податкових ризиків:

Економічні. Загальновідомо, що механізм обчислення та сплати податків є досить складним. Тому платник податків в жодному разі не повинен заощаджувати на якісних податкових консультаціях, аудиті та веденні податкових суперечок, не дивлячись на те, що це є досить великою статтею витрат. Такі необачні заощадження збільшують імовірність настання податкового ризику.

Такі дії як запровадження нових податків чи відміна існуючих, зміна податкових ставок, відміна або зміна податкових пільг, зміна порядку нарахування та сплати податків, часто виступають інструментами регулювання соціально-економічних відносин. Однак це є одним із факторів виникнення податкового ризику.

Політичні. Держава є головною ланкою формування макросередовища підприємства. Стан політичної ситуації держави має безпосередній вплив на діяльність суб'єктів господарювання. Чим стабільніший суспільно-політичний і державний устрій, чим прозоріша та узгодженіша законодавча база, зокрема податкова, тим менша тінізація економіки і більше прагнення підприємців вести прозору законослухняну діяльність.

Соціальні. До соціальних факторів, що спричиняють виникнення податкових ризиків ми можемо віднести певні дії державних чиновників, які прагнуть зміцнити свої економічні і політичні можливості впливу задля вирішення необхідних їм питань на власну користь. Тобто вони прагнуть зміцнити свої владні позиції з метою прийняття рішень на власний розсуд. Ще одним суттєвим фактором виступає використання адміністративного положення шляхом введення в систему хабарів на постійній основі.

Організаційні. До таких факторів можемо віднести низьку кваліфікацію персоналу, зайнятого податковим плануванням, розрахунком та сплатою податкових платежів. Також суттєвий вплив на появу податкового ризику має взаємодія між структурними підрозділами підприємства. Інформація отримана бухгалтерією з помилками або несвоєчасно може призводити до порушення податкового законодавства, що в свою чергу є загрозою фінансових втрат.

Технічні. Складність нарахування та сплати податків може призводити до помилок, які є ненавмисними, проте однаково призводять до порушень

податкового законодавства. Це є наслідком того, що методологічні підходи податкового та бухгалтерського обліку передбачають різні правила визначення зобов'язань, передбачених до сплати в бюджет.

Інформаційні. Причиною виникнення податкового ризику може стати викривлення податкової інформації, її недостатність або ж витік, несвоєчасне отримання, ненадійні джерела інформації, перенасиченість інформації та її суперечливість. Досить часто через суперечливість податкового законодавства, виникає проблема різного тлумачення норм податкового законодавства як з боку платника податку, так і з боку контролюючих органів. Крім цього, з огляду на нещодавні податкові нововведення щодо належної податкової обачності, платник податків має сумлінно підходити до вибору контрагентів. При виявленні контрагента як «фіктивного підприємства», провина покладається на покупця товарів (робіт, послуг). Наявність не повної інформації про контрагента та складність її пошуку перебуває у зоні потенційних податкових ризиків.

Деякі з цих факторів належать до мікросередовища, інші – до макросередовища, а певні – і до мікро-, і до макросередовища господарюючого суб'єкта. Тому розподілимо їх на зовнішні і внутрішні та представимо у вигляді табл. 3.

Таблиця 3

Фактори податкового ризику

Фактори податкового ризику	
Зовнішні фактори	Внутрішні фактори
<p>Економічні</p> <p>Зміна переліку податків Зміна складу платників податків Зміна податкових ставок та інших елементів оподаткування Зміна штрафних санкцій Фінансово-господарська діяльність контрагентів</p>	<p>Економічні</p> <p>Високі витрати на утримання податкового підрозділу Використання послуг податкового консалтингу та аудиту Погіршення фінансово-господарського стану</p>
<p>Соціальні</p> <p>Корупція Соціальна політика</p>	<p>Соціальні</p> <p>Конфлікт інтересів власників та менеджерів</p>
<p>Інформаційні</p> <p>Зміни позицій податкових, фінансових, судових органів з питань оподаткування Несвоєчасне отримання інформації від законодавчих та контролюючих органів (закони, роз'яснення, неустойки, штрафи)</p>	<p>Організаційні</p> <p>Відповідальність відповідальних співробітників Взаємодія структурних підрозділів щодо обчислення податків та взаємодії з органами влади</p>
<p>Політичні</p> <p>Конфлікт з державною владою</p>	<p>Технічні</p> <p>Податкове планування Технологія обліку та обробки інформації для обчислення та сплати податків</p>

Джерело: [18, С. 208]

Кожен господарюючий суб'єкт задля власної безпеки повинен мати уявлення, на скільки велика ймовірність його нараження на податковий ризик. Для цього він має можливість самостійно оцінити вірогідність настання ризикової події, скориставшись критеріями віднесення платників податків до категорій високого, середнього або незначного ступеня ризику, розроблених Міністерством фінансів України та наведених у Порядку формування плану-графіка проведення документальних планових перевірок платників податків.

Розподіл критеріїв платників податків по категоріях ризику наступний:

1. Критерії, що відносяться до категорії незначного ступеня ризику:

– наявність у контролюючих органів інформації про відсутність торгових патентів і ліцензій при провадженні діяльності, що підлягає ліцензуванню;

– зменшення фінансового результату до оподаткування;

– декларування діяльності, пов'язаної з торгівлею, громадським харчуванням, наданням послуг, за відсутності зареєстрованого реєстратора розрахункових операцій;

– наявність зареєстрованого реєстратора розрахункових операцій за відсутності обсягів реалізації товарів (послуг) через такий реєстратор розрахункових операцій;

– IP-адреса або електронна адреса, яка використовується платником податків для листування з контролюючими органами, використовується більш ніж сімома платниками податків з обсягами реалізації понад 4 млн гривень.

2. Критерії, що відносяться до категорії середнього ступеня ризику:

– експорт товарів нетипових для основного виду діяльності підприємства;

– різниця понад 10 відсотків між фінансовим результатом до оподаткування (прибуток або збиток), задекларованим у податковій та у фінансовій звітності;

– купівля-продаж та інші способи відчуження цінних паперів, емітенти яких мають ознаки фіктивності;

– коригування звітності шляхом зменшення фінансового результату до оподаткування;

– наявність об'єктів оподаткування, за які не сплачується плата за землю або сплачується в неповному обсязі;

– інші операційні витрати більші за інші операційні доходи;

– зниження суми сплати рентних платежів порівняно з попереднім календарним роком на 50 та більше відсотків.

3. Критерії, що відносяться до категорії високого ступеня ризику:
- наявність інформації про ухилення від оподаткування;
 - взаємовідносини із контрагентами, що мають ознаки фіктивності, знаходяться в розшуку, визнані банкрутами; щодо яких порушено кримінальні справи;
 - декларування від'ємного значення фінансового результату від операційної діяльності;
 - зменшення фінансового результату до оподаткування;
 - реалізація продукції (товарів, робіт, послуг) нижче собівартості;
 - перевищення операційних витрат, витрат на збут та адміністративних витрат над собівартістю реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг);
 - перевищення інших операційних витрат над сумою матеріальних затрат та витрат на оплату праці;
 - перевищення дебіторської заборгованість над кредиторською більше ніж у 2 рази [20].

Одним з найбільш ефективних засобів захисту підприємства від податкових ризиків слугує чітко та виважено побудована податкова політика, оскільки вона є потужним інструментом злагодженої роботи підприємства, здійснення ефективного податкового менеджменту та податкового планування, стабільного фінансового розвитку, зменшення податкового навантаження та можливості виконання всіх фінансових зобов'язань. Проте для цього вона має відповідати ряду умов:

1. Вибір відповідної та оптимальної системи оподаткування.
2. Запровадження постійного моніторингу податкових ризиків.
3. Використання системи податкового планування.
4. Оцінка можливості застосування податкових пільг.
5. Пошук способів відтермінування сплати податків на максимальний термін на законних підставах.
6. Систематичний контроль над правильністю, повнотою, своєчасним нарахуванням та сплатою податків і зборів.
7. Аналіз фінансової та облікової діяльності суб'єкта господарювання [21, С. 650].

Однак, цілковито позбавитись від можливості настання податкових ризиків неможливо, тому підприємство повинно налагодити процес податкового планування та управління ризиками.

Податкове планування передбачає два типи (стратегічний і поточний), розробка яких складає один із основних базисів ефективної діяльності підприємства. Стратегічне планування разом із стратегією діяльності суб'єкта

господарювання закладає фундамент подальшого розвитку, тобто складається на початковому етапі створення підприємства.

Стратегічне планування включає в себе кілька послідовних етапів (рис. 6):

Рис. 6. Етапи стратегічного податкового планування на підприємстві

Складено автором на основі: [22]

1. Оцінка ризиків та витрат. Оскільки податкове планування засноване на законних діях, то в даному випадку ризиком виступають незаконні схеми ухилення від сплати податків та невірне або неоднозначне трактування податкового законодавства. Внаслідок цього виникають незаплановані фінансові витрати у вигляді та штрафів, пені. Також не варто забувати про витрати на податковий консалтинг, юридичний супровід у суді в разі порушень тощо.

2. Формування завдання податкового планування. Завданням планування є законна мінімізація податкового навантаження, шляхом мінімізації окремих податків або ж застосування спеціальних податкових режимів з обов'язковим урахуванням специфіки виробництва, особливостей фінансово-господарської діяльності, регіональних особливостей тощо.

3. Вибір інструментів податкового планування. До таких інструментів належать:

- роялті, сплачене нерезиденту за використання прав на об'єкти інтелектуальної власності;
- планування процесу виробництва (залучення готових частин продукту від інших виробників, давальницької сировини) та збуту (продаж через комісіонерів);
- контроль та регулювання розрахунків з постачальниками (підвищення цін на сировину та окремі частини готового продукту) та покупцями (зниження відпускнуої ціни на товари та послуги);
- особливі умови оподаткування у вільних економічних зонах;
- прямі податкові пільги за працевлаштування інвалідів.

4. Планування і розробка схеми оподаткування. Така схема має бути максимально орієнтована на базові цілі підприємства та неодмінно враховувати специфіку його діяльності задля зниження податкового тиску на нього та як наслідок – суттєвого зниження витрат. Зазвичай такою схемою виявляється спрощена система оподаткування або ж працевлаштування інвалідів тощо.

5. Виробництво і реалізація продукції за обраною схемою податкового планування та регулярний перегляд результатів такої роботи з її подальшою оптимізацією [22].

Поточне податкове планування, в свою чергу, покликане забезпечувати щоденний моніторинг змін податкового законодавства, контроль за правильністю розрахунків за податками і зборами, розробку схем окремих операцій та нетипових угод, виявлення причин відхилення показників діяльності підприємства, а також розробку заходів спрямованих на поточну оптимізацію оподаткування [23]. В поточному податковому плануванні, як і в стратегічному, можна також виділити декілька етапів (рис. 7).

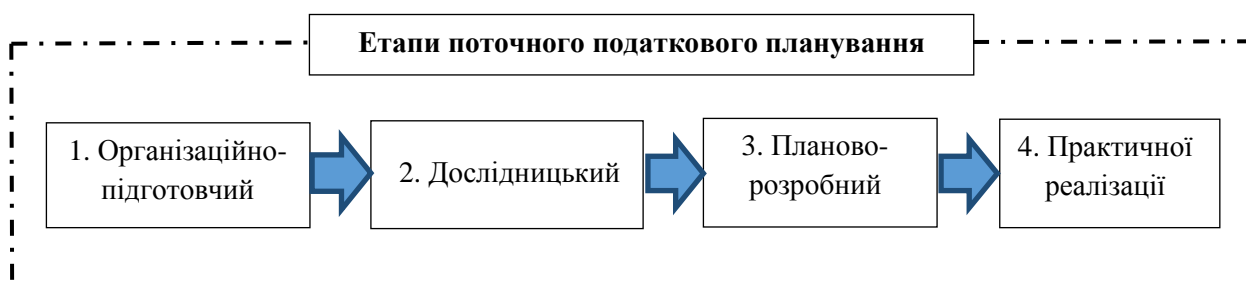

Рис. 7. Етапи поточного податкового планування на підприємстві

Складено автором на основі: [24]

1. Організаційно-підготовчий. При необхідності зміна структурних елементів податкового планування, підбір форми договірних відносин, структурні зміни підприємства.

2. Дослідницький. Аналіз поточних даних щодо фінансового стану підприємства, зміни структури підприємства, форм договірних відносин, податкового законодавства, оцінка ризику здійснення податкових правопорушень.

3. Планово-розробний. Приведення бухгалтерського обліку і звітності у відповідність до діючих норм, регулювання бази оподаткування, вибір форм і способів реалізації договірних відносин та складання поточного податкового плану.

4. Практичної реалізації. Реалізація і моніторинг поточного податкового плану, контроль заходів податкового планування [24].

Процес управління податковими ризиками має системний характер, структуру та елементи. Кінцевою метою цього процесу виступає мінімізація впливу податкових ризиків на суб'єкти господарювання. Об'єктом управління в даному випадку виступають цінності підприємства, які можуть постраждати внаслідок настання податкового ризику. Суб'єктом – є сам підприємець, інтереси якого можуть постраждати внаслідок неправомірних та неоднозначних дій його самого або представників державних податкових органів.

Отже, процесу управління податковим ризиками притаманні п'ять етапів (рис. 8):

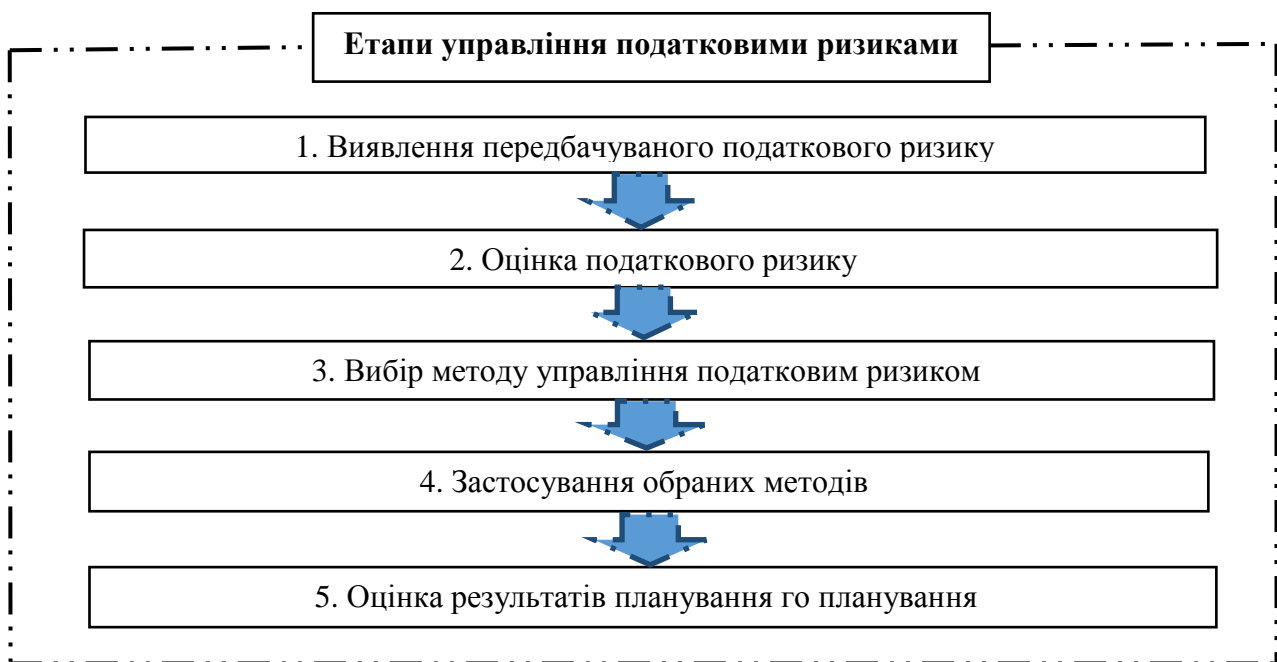

Рис. 8. Етапи управління податковими ризиками на підприємстві
Джерело: [19, С. 243]

Якісно побудована система управління податковими ризиками є запорукою процвітання підприємства, оскільки ніщо не може мати таких непередбачуваних наслідків, як настання ризику. Чим краще буде розроблена система планування та управління ризиками, тим легше буде приймати ефективні управлінські рішення, а як результат буде нижча ймовірність настання негативних наслідків від ризикової події, що в свою чергу знизить фінансові затрати та зусилля на запобігання наслідків податкових ризиків.

Мінімізація податкового ризику – це одна з найголовніших задач господарюючих суб'єктів, спрямована на збереження фінансових ресурсів від непередбачуваних втрат, реалізація якої можлива декількома шляхами (рис. 9). Кожен із них може застосовуватись як окремо, так і в сукупності один з одним.

ДИВЕРСИФІКАЦІЯ

Мається на увазі розширення асортименту продукції, ринку збуту, видів діяльності, розподіл відповідальності між партнерами, пролонгація ризику у часі. Вибір необхідної операції в рамках податкового ризику відбувається з урахуванням його зниження до припустимого. Однак, за допомогою диверсифікації знизити податкові ризики до нуля неможливо.

СТВОРЕННЯ СИСТЕМИ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ ПОДАТКОВИХ РИЗИКІВ АБО ЗАЛУЧЕННЯ ЗОВНІШНІХ АУДИТОРІВ

Такий аудит може здійснюватися власними силами підприємства шляхом створення сервісу з контролю за дотриманням правильності розрахунку та сплати податків і зборів або за допомогою залучення зовнішніх аудиторів. Утримання власного підрозділу з аудиту досить затратно, тому вони створюються зазвичай на великих підприємствах.

ПОДАТКОВИЙ КОНСАЛТИНГ

Ефективним методом зниження ризику є досконала обізнаність та своєчасна орієнтація у змінах податкового законодавства. На допомогу в цьому питанні підприємствам приходять консалтингові фірми, що володіють актуальною інформацією та мають великий практичний досвід з питань оподаткування.

СТВОРЕННЯ ВНУТРІШНЬОГО МОНІТОРИНГУ ПОДАТКОВИХ ПРОЦЕСІВ

Цією системою передбачається безперервний моніторинг всіх операцій з оподаткування, а також забезпечення функціональної і структурної підтримки процесу управління податковими ризиками. Для цього всі відповідальні особи мають бути забезпечені законодавчою базою та мають розробити внутрішні нормативні документи, посадові інструкції, методичні рекомендації з розрахунку та сплати податків і зборів. Важливим також є вибір ефективних інструментів програмного забезпечення, статистичних, аналітичних і математичних методів роботи з податковими ризиками.

ВСТАНОВЛЕННЯ ОБМЕЖЕНЬ

Цей захід є одним з найбільш ефективних способів мінімізації податкового ризику, який передбачає: встановлення відповідних економічних і фінансових нормативів, встановлення максимального обсягу комерційної операції по закупівлі товарів; розміру споживчого кредиту, наданого одному покупцю; граничного розміру використання позикових коштів в обороті тощо.

СПОСОБИ МІНІМІЗАЦІЇ ПОДАТКОВОГО РИЗИКУ

САМОСТРАХУВАННЯ

Здійснюється шляхом створення на підприємстві резервних фондів на випадок настання податкового ризику. Таким чином підприємець може заощадити на купівлі страховки.

Суб'єкти господарювання, схильні до ризику, намагаються максимально убезпечити себе від втрат в разі настання негативних наслідків, шляхом купівлі страховки, яка може покрити збитки.

ФОРМАЛІЗАЦІЯ ПОДАТКОВИХ ПРОЦЕСІВ ВСЕРЕДІНІ КОМПАНІЇ

Цей процес є індивідуальним, оскільки має враховувати специфіку діяльності підприємства та може реалізовуватись за допомогою внутрішніх інструментів впливу, таких як розпорядження, накази, регламенти здійснення відповідних процесів та розробка процедур. Завдяки оперативному виявленню та аналізу інформації щодо можливості ризикової ситуації, формалізація є свого роду «кнопкою швидкого реагування» у прийнятті необхідних рішень для їх мінімізації.

АВТОМАТИЗАЦІЯ ПРОЦЕСІВ, В ТОМУ ЧИСЛІ ОФОРМЛЕННЯ ДОКУМЕНТІВ

Своєчасність реагування на настання податкового ризику залежить від швидкості його виявлення та аналізу, а це реалізовується за допомогою наявності та своєчасного оновлення програмного забезпечення, що відповідає за автоматизацію на підприємстві, та виключає людський фактор.

ДОТРИМАННЯ НАЛЕЖНОЇ ОБАЧНОСТІ У ВІДНОСИНАХ ІЗ КОНТРАГЕНТОМ

Вона передбачає, що платники податків повинні здійснювати перевірку своїх контрагентів, використовуючи ризик-орієнтований підхід. Вони мають бути впевнені, що їх контрагент не є фіктивною фірмою, не знаходиться під слідством, не ухиляється від сплати податків. Обов'язково підлягають перевірці реєстр судових рішень, відкриті реєстри та бази даних Ігнорування цих вимоги веде до гарантованих негативних наслідків для платника податків.

Рис. 9. Способи мінімізації податкового ризику суб'єктами господарювання
Джерело: систематизовано автором на основі [25; 21, С. 651; 12, С. 221; 26, С. 192]

Перш ніж обирати заходи зниження податкового ризику, підприємець має заздалегідь виявити природу його виникнення та оцінити можливі втрати. І на основі цього визначитись, вживати самостійні заходи чи залучати фахівців ззовні. Успішність результати залежить від швидкості прийняття рішень та професійності фахівців.

Дослідивши аспекти підприємницького, фінансового та податкового ризиків ми дійшли наступних висновків. Кожному з них, як і будь якому ризику, притаманна непередбачуваність наслідків в разі їх настання. Підсумок їх реалізації залежить від швидкості реагування, кваліфікації спеціалістів й ефективності управлінських рішень, та який може мати позитивний, негативний або «нульовий» характер.

Щодо конкретно податкового ризику, то він є невизначеністю, що виникає в результаті впливу на підприємство зовнішніх та внутрішніх факторів в процесі здійснення операцій, пов'язаних з оподаткуванням. Податковий ризик розглядається з двох позицій: по-перше – він виникає при здійсненні будь-яких видів підприємницької діяльності, пов'язаних з купівлею або реалізацією продукції (товарів, послуг) і тому відноситься до категорії підприємницьких ризиків. По-друге – податковий ризик пов'язаний із здійсненням податкових операцій, прийняттям управлінських рішень у частині фінансів та його наслідки впливають на фінансовий результат суб'єкта господарювання. Завдяки цьому він відповідно зараховується й до категорії фінансових ризиків.

Для успішної роботи із податковими ризиками, перш за все, необхідно розробити чітку та виважену податкову політику, яка б відповідала всім необхідним умовам та враховувала специфіку діяльності підприємства. Другою запорукою успіху є забезпечення ефективного стратегічного та дієвого поточного податкового планування. Не менш важливим є безпосередньо процес управління податковими ризиками, ознакою якого має бути своєчасне виявлення, якісна оцінка, вибір і застосування дієвого методу управління. І на сам кінець, у разі настання податкового ризику, необхідно з усією відповідальністю підійти до питання вибору способу його мінімізації, оскільки від цього залежить підсумковий результат: негативний, «нульовий», чи позитивний.

Бібліографічний список до підрозділу 1.1.

1. Циба Я. В. Підходи до розуміння поняття «ризик». Ефективна економіка. № 2. 2014. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2761>
2. Беднарська О. Р. Суть та види ризиків у плануванні діяльності машинобудівного підприємства. Вісник Національного університету «Львівська

політехніка».: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. № 606. 2007. С. 8-15

3. Балабанов И. Т. Риск-менеджмент. Финансы и статистика. 1996. 160 с.

4. Посохов І. М. Дослідження факторів ризиків корпорацій. Бізнесінформ. № 8. 2012. С. 207-211

5. Ризик у підприємницькій діяльності. Майстерня своєї справи. URL: <https://msd.in.ua/rizik-u-pidpriyemnickij-diyalnosti/>

6. Кейнс Д.М. Общая теория занятости, процента и денег. Шедевры мировой мысли. В 3 т. Т. 3. Петрозаводск: Петроком 1993. 307 с.

7. Бондар О. В. Ситуаційний менеджмент. Навч. посіб.2-ге вид., перероб та доповн. К. Центр учбової літератури. 2012. 388 с

8. Коць О. О. Класифікація ризиків промислового підприємства. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Проблеми економіки та управління. № 554: 2006. С. 96–103

9. Стешенко О. Д. Ризикологія. Навч. посібник. Харків: УкрДУЗТ. 2019. 180 с.

10. Вишневецька О. А. Підприємницький ризик в управлінні конкурентоспроможністю підприємства. Економіка і суспільство. Випуск № 7. 2016. С. 232-237

11. Десятнюк О., Канюк В. Сутнісно-теоретичні основи податкових ризиків суб'єктів підприємницької діяльності. Світ фінансів. Випуск 3. 2014. С. 99-109

12. Орлик О. В. Фінансові ризики в системі забезпечення фінансово-економічної безпеки підприємства. Науково-виробничий журнал: Інноваційна економіка 5-6. 2016 [63]. С. 218-223

13. Шевченко Т. Є., Удовиченко К. Ю. Вплив фактору часу на фінансовий стан підприємства. Електронний журнал «Ефективна економіка». № 12. 2012. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1640>

14. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: https://kodeksy.com.ua/podatkovij_kodeks_ukraini/statja-14.htm

15. Євтушенко Н. О. Податкові ризики та система керування ними. Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Менеджмент інновацій. 2016. Випуск 6. С. 68-77

16. Нехай В. А., Гнедіна К. В. Податкові ризики: зміст та методи зниження. Науковий вісник Полісся. № 2 (2). 2015. С. 132-138

17. Коломієць Г. Податкові ризики: сутність та класифікація. Журнал Ринок цінних паперів. № 5-6. 2009. С. 27-32

18. Мельничук Г. С., Дзецько Я. Ю. Податкові ризики та їх вплив на стан економічної безпеки підприємства. Глобальні та національні проблеми економіки. Випуск 15. С. 206-210

19. Головач Г. В., Швид В. В., Гривнак О. В. Класифікація податкових ризиків і завдання податкового ризик-менеджменту в умовах невизначеності // Вісник Хмельницького національного університету. - № 4. – Т. 3. – С. 239-245

20. Порядок формування плану-графіка проведення документальних планових перевірок платників податків. Наказ Міністерства фінансів України 02.06.2015 № 524 (у редакції наказу Міністерства фінансів України від 07 вересня 2020 року № 548). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0751-15#Text>

21. Чудак Л. А. Податкові ризики як загроза економічній безпеці підприємства. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. Випуск 6 (23) 2019. С. 645-653

22. Податкове планування – збереження активів для бізнесу. Західна Консалтингова Група. URL: <https://zkg.ua/podatkoe-planuvannya-zberezhennya-aktyviv-dlya-biznesu/#>

23. Оптимізація та планування оподаткування. Аудиторська компанія «Вектор аудиту». URL: <http://vektor.if.ua/home/poslugi-kompaniji/41-newsflash-5>

24. Іванов Ю.Б., Крисоватий А.І., Кізіма А.Я., Карпова В. В. Податковий менеджмент. Навчальний посібник. Київ – Знання. 2008. 525 с. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-9852.html>

25. Оцінка податкового ризику. Юридична фірма AGTL. URL: <https://agtl.com.ua/otsinka-podatkovoho-ryzyku/>

26. Домбровська С. О. Вплив фінансового ризику на систему управління фінансовими ресурсами підприємства. Вісник соціально-економічних досліджень. № 2 (61). 2016. С. 184-193

1.2. Об'єкти інтелектуальної власності та ризики, пов'язані з їх використанням

Що таке інтелектуальна власність? Якоюсь мірою ми можемо відповісти на це питання. Відомо, що автор книги, композитор або винахідник, так чи інакше «володіють» своїми творами. З цього випливають певні наслідки. Ми розуміємо, що не можна просто копіювати або купувати копії творів цих авторів без урахування їх прав. Слід пам'ятати, що коли ми купуємо такі предмети, що охороняються, частина того, що ми платимо, повертається власникам як компенсація за час, гроші, зусилля та думки, які вони вклали у створення творів. З часом це призвело до розвитку різних галузей промисловості, які розвиваються та надихають нові таланти на створення все більш оригінальних ідей та виробів.

Таким чином, є низка об'єктів, які мають бути об'єктами інтелектуальної власності згідно національних законів у сфері інтелектуальної власності:

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ КОЛЕКТИВНОЇ МОНОГРАФІЇ

РОЗДІЛ 1. ПІДПРИЄМНИЦЬКІ РИЗИКИ: НОВІ ВИКЛИКИ

1.1. Податковий ризик як складова підприємницького ризику

Пікуліна Олена Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри «Облік і оподаткування», Український державний університет науки і технологій

1.2. Об'єкти інтелектуальної власності та ризику, пов'язані з їх використанням

Матусевич Олексій Олександрович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри «Облік і оподаткування», Український державний університет науки і технологій

РОЗДІЛ 2. ІНТЕГРОВАННИЙ ОБЛІК: ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

2.1. Фінансова звітність як об'єкт аналізу і аудиту в умовах інформаційної інтеграції

Шило Лілія Анатоліївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри «Облік і оподаткування», Український державний університет науки і технологій

2.2. Алгоритм прийняття управлінських рішень на основі створеного механізму економічної безпеки

Дехтяр Сергій Сергійович, аспірант кафедри «Облік і оподаткування», Український державний університет науки і технологій

РОЗДІЛ 3. ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА АТ «УКРЗАЛІЗНИЦЯ» В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ ТА СТРУКТУРНИХ ЗМІН: ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

3.1. Правові, організаційні та економічні засади діяльності залізничного транспорту загального користування

Дзюба Володимир Іванович, старший викладач кафедри «Облік і оподаткування», Український державний університет науки і технологій

3.2. Основні складові Облікової політики АТ «Українська залізниця»

Дзюба Володимир Іванович, старший викладач кафедри «Облік і оподаткування», Український державний університет науки і технологій

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	3
РОЗДІЛ 1. ПІДПРИЄМНИЦЬКІ РИЗИКИ: НОВІ ВИКЛИКИ	
1.1. Податковий ризик як складова підприємницького ризику.....	5
1.2. Об'єкти інтелектуальної власності та ризики, пов'язані з їх використанням.....	30
РОЗДІЛ 2. ІНТЕГРОВАНІЙ ОБЛІК: ОРГАНІЗАЦІЙНІ ТА ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ	
2.1. Фінансова звітність як об'єкт аналізу і аудиту в умовах інформаційної інтеграції	58
2.2. Алгоритм прийняття управлінських рішень на основі створеного механізму економічної безпеки	86
РОЗДІЛ 3. ОБЛІКОВА ПОЛІТИКА АТ «УКРЗАЛІЗНИЦЯ» В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ ТА СТРУКТУРНИХ ЗМІН: ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ	
3.1. Правові, організаційні та економічні засади діяльності залізничного транспорту загального користування.....	115
3.2. Основні складові Облікової політики АТ «Українська залізниця»....	133
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ КОЛЕКТИВНОЇ МОНОГРАФІЇ	154

Наукове видання

Українською мовою

Авторський колектив:

*Пікуліна Олена Вікторівна
Матусевич Олексій Олександрович
Шило Лілія Анатоліївна
Дехтяр Сергій Сергійович
Дзюба Володимир Іванович*

ІНТЕГРОВАНІЙ ОБЛІК В РИЗИК-ОРІЄНТОВАНОМУ УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВОМ

Колективна монографія

Технічний редактор: Топоркова О. А., канд. екон. наук, доц., Український державний університет науки і технологій

Головний редактор: Бобиль В. В., д-р екон. наук, проф., завідувач кафедри обліку і оподаткування, Український державний університет науки і технологій

Матеріали подано в авторській редакції

*При повному або частковому відтворенні
матеріалів даної монографії
посилання на видання обов'язкове*

Відповідальний редактор Біла К. О.
Технічний редактор Біла К. О..

Здано до друку 02.05.22. Підп. до друку 18.05.22. Формат 60x84^{1/16}.
Гарнітура – Times. Спосіб друку – плоский.
Ум. друк. арк. 10,00. Обл.-вид. арк. 10,12. Тираж 50 прим. Зам. № 0522-03/2.

Видавець та виготовлювач СПД Біла К. О.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК № 3618 від 06.11.09

Надруковано на поліграфічній базі видавця Білої К. О.
Україна, 49000, м. Дніпро, пр. Д. Яворницького, 111, оф. 1
+38 (099) 7805049; +38 (067) 2100256
www.impact.dp.ua e-mail: impact.dnepr@gmail.com